

NADİR HÜSEYİNBEYLİ
nadirhuseyinbeyli@gmail.com
NURAY MƏMMƏDLİ
nuray.memmedli31@gmail.com
Naxçıvan Dövlət Universiteti

MOSKVA VƏ QARS MÜQAVİLƏLƏRİNİN NAXÇIVAN MUXTARIYYƏTİNDƏ ROLU VƏ YERİ

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Bakının siyasi təsirindən kənarda qalan yeganə ərazi Naxçıvan bölgəsi idi. Ermənistanın silahlı qüvvələrinin təcavüzkar hərəkətləri nəticəsində Naxçıvan diyarında gərginlik davam edirdi. Cənubi Qafqaz MİK-in 1924-cü il yanvarın 8-də keçirilən birinci plenumunun Naxçıvan Muxtar Diyarının muxtar respublikaya çevrilməsi haqqındakı qərarı, Azərbaycan MK Rəyasət heyətinin 1924-cü il 4 fevral tarixli qərarı ilə Naxçıvan Respublikası haqqında Əsasnamə hazırlanması, bu Əsasnamənin 2-ci maddəsinə görə Naxçıvan MSSR Azərbaycan SSR tərkibinə muxtar respublika kimi daxil olması, 1929-1930-cu illərdə Ermənistanın hakim dairələri Moskvadakı himayədarlarının köməyi ilə Naxçıvanın bəzi torpaqlarını öz ərazilərinə birləşdirilməsinə nail olmaları, Naxçıvan diyarının çox mürəkkəb və ziddiyyətli şəraitində 1921-ci il oktyabrın 13-də Qarsda RSFSR-nin iştirakı ilə Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Türkiyə arasında bağlanmış müqavilə ilə təsbit edilməsi arxiv materialları əsasında araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Zəngəzur, Naxçıvan MSSR, Qars, Moskva, Sovet Rusiyası, muxtar ərazi, sərhəd, müharibə, sülh, himayə

Min illər boyu qəhrəmanlığı, mübarizliyi ilə seçilən Azərbaycan ədəbiyyatına, tarixinə verdiyi töhfələrlə öyünən Naxçıvan muxtariyyəti özünün şanlı 100 illiyini qeyd edir. 100 illik muxtariyyət tariximiz böyük tarixi inkişaf yolunu keçib.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra N.Nərimanov bəyanatına əsasən, Zəngəzurun 4504,5 kv.km ərazisinin Ermənistana verilməsindən sonra Bakının siyasi təsirindən kənarda qalan yeganə ərazinin Naxçıvan bölgəsinin olması Akademik İ.Hacıyevin qənaətinə görə “1918-1920-ci illərdə Naxçıvan diyarında baş verən ictimai və siyasi hadisələrin dəhşətli, faciəli bir şəkil almasına səbəb olmuşdu. Elə buna görə də Naxçıvan məsələsi Zaqafqaziya sərhədləri çərçivəsindən çıxaraq beynəlxalq aləmi düşündürən mühüm bir problemə çevrilmiş, tək cə ölkə daxilində deyil, həm də qonşu ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda müzakirə edilmişdi. Naxçıvanın gələcək tarixi taleyində, onun Azərbaycanın tərkibində Muxtar Respublika kimi qalmasında 20-ci illər müqaviləsinin oynadığı çox böyük rol bu gün də öz əhəmiyyətini saxlamaqdadır” [2, s.36].

Şübhəsiz ki, Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində qalmasında daha böyük rolu Türkiyə oynadı. Türkiyənin Naxçıvana göndərdiyi hərbi qüvvələrin köməyi ilə daşnak təcavüzünün qarşısı alındı. Sovetləşmə dövründə isə məhz onların köməyi ilə Naxçıvan məsələsi beynəlxalq siyasi müstəviyə gətirilərək sərhədləri müəyyənləşdirildi və ən başlıcası isə onun Azərbaycanın tərkib hissəsində qalmasına nail olundu.

Türkiyənin azərbaycanlıları cidd-cəhdlə müdafiəsini və əhalinin müqavimətini görən ermənilər və ruslar da türklərlə müqavilə bağlamaqda meyilli idi. Bu, Ermənistanın Qərbdən “üz döndərməsi” artıq ondan kifayət qədər himayə görə və yardım ala bilməməsi ilə bağlı idi.

Mövcud ictimai-siyasi vəziyyətin ermənilərin xeyrinə işləmədiyini görən daşnak Ermənistanı Rusiya və Türkiyə ilə müqavilə imzalamaya məcbur oldu. Tarixə “Gümrü” müqaviləsi kimi daxil

olan bu müqavilə 1920-ci il dekabrın 2-də Gümrüdə (Aleksandropolda) imzalandı. Akademik araşdırmalar və arxiv materialları göstərir ki, Türkiyə Böyük Millət Məclisi ölkə daxilində ictimai-siyasi vəziyyətin gərgin olmasına baxmayaraq, Naxçıvanın ermənilərə verilməsinə qarşı çıxmış və ona hərtərəfli yardım göstərmişdir: “Belə bir vəziyyətdə Türkiyə Böyük Millət Məclisi öz nümayəndələrini Moskvaya göndərərək sülh yolu ilə həm Rusiya, həm də Ermənistanla münasibətləri tənzimləməyə çalışdı. Lakin Ermənistan imperialist dövlətlərin Türkiyəni parçalamaq siyasətini fürsət sayaraq Türkiyənin bir sıra bölgələrini işğal etməyə cəhd göstərdi. 1920-ci il sentyabrın 24-də Türk ordusu əks-hücum keçərək Sarıqamışı, Qarsı, Gümrünü (Aleksandropolu) və bir sıra başqa əraziləri geri qaytardı. 1920-ci il noyabrın 18-də Türk komandanlığı daşnakların xahişini nəzərə alaraq atəşi dayandırdı. Türk tərəfinin irəli sürdüyü sülh şərtlərini qəbul etdikdən sonra noyabrın 25-də Gümrüdə türk və erməni nümayəndələri arasında sülh danışıqları başlandı. Kazım Qarabəkir Paşanın başçılığı ilə Türk heyəti Ərzurum millət vəkili Süleyman Nəcətidən və Ərzurum valisi Hamid bəydən, A.Xatıyanın başçılıq etdiyi erməni heyəti isə A.Gülxəndəryan və S.Qordanyandan ibarət idi”.

Türkiyə ilə Ermənistan arasında imzalanmış sülh müqaviləsinin 2-ci maddəsində Naxçıvanla bağlı sərhəd məsələsinə də toxunulur və göstərilirdi ki, Türkiyə ilə Ermənistan arasındakı sərhəd sxemdə göstərilirdi kimi: Aşağı Qarasunun töküldüyü yerdən başlayaraq Araz çayı, Kekaçın şimalınadək Arpaçayı, daha sonra Qaraxan dərəsi, Tiynisin qərbi - Böyük Kınlının şərq - Qızıldaş Böyük Ağbaba dağı xətti üzərində müəyyən olunur. Sərhəd zolağını qəti şəkildə müəyyən etmək işi, müqavilə imzalandığı gündən iki həftə sonra, qarşılıqlı komissiya tərəfindən yerində həyata keçiriləcəkdir [3, s.43].

Kükü dağı, 10282-8022, Həməsür dağı 8160, Qurdqulaq kəndi, Sayat dağı 7868, Arpaçay evləri 3080, Kömürlü dağı 6930, Saraybulaq 8071, Ararat stansiyası, Araz çayı yaxınlığındakı Aşağı Qarasunun töküldüyü yerdən keçən zolağın cənubundakı (Naxçıvan, Şahtaxtı, Şərur) əraziyə, daha sonra referendumla təyin olunacaq idarə formasına və bu idarənin əhatə edəcəyi torpaqlara Ermənistan qarışmayacaq, həmin ərazidə hələlək Türkiyənin himayəsində yerli idarə yaradılacaqdır.

1920-ci il 2 dekabrda imzalanmış Türkiyə-Ermənistan sülh müqaviləsinin ən böyük tarixi əhəmiyyəti ondan ibarət oldu ki, “Türkiyə nümayəndə heyəti Naxçıvanı Türkiyənin himayəsinə ala bilməmişdisə də, regionun türklərin əlində qalması təmin edilmiş, Naxçıvan Azərbaycanın himayəsinə verilmişdi” [4, s.38].

Gümrü müqaviləsinə görə isə Türkiyə və Ermənistan aralarında mövcud olan müharibəni bitmiş hesab edirdilər və daimi sülh üçün danışıqlara başlayırdılar. İmperialist dövlətlərin ictimai sakitliyini pozmaq üçün törətdikləri qızırdırıcılıq hərəkətlərinin qarşısını almaq üçün İrəvan Respublikasına daxili qayda-qanunu, yüngül silahlanmış polis dövlət sərhəddini qorumaq üçün 20 pulemyot, 8 dağ və səhra silahı ilə silahlanmış 1500 nəfərlik muzzdlu hərbi qüvvəyə saxlanmağa icazə verirdi. Ermənistan heç bir ordu saxlamayacağı öhdəliyini öz üzərinə götürürdü və hərbi mükəlləfiyyət keçirə bilməzdi. Yuxarıda göstərilənlərə nəzarət etmək üçün Türkiyənin siyasi nümayəndəsi irəvanda yaşamağı idi. Ermənistan ərazisindən Türkiyə üçün təhlükə olarsa o, Ermənistan qoşun yeridə bilirdi. Tərəflə mədəni ölkələrdə olduğu kimi azlıqların bütün haqlarından istifadə etmələri, insanların öz doğma yerlərinə qayıtmaları barədə öhdəlik götürürdülər. Ermənistan hökuməti öz ərazisində yaşayan müsəlman əhalinin mədəni və dini inkişafı üçün şərait yaratmalı idilər.

Ermənistanda Sovet hökuməti elan olunduğundan Sovet Ermənistanı və Rusiya Gümrü müqaviləsinin şərtlərindən narazı qaldığından bu müqavilənin daşnaklarla bağlandığını bəhanə gətirərək Türkiyə hökuməti ilə diplomatik danışıqlar aparmağa başladılar. Eyni zamanda “Nərimanov bəyanatı”ndan narazı qalan əhali Naxçıvanda mitinqlər keçirməyə başladı. Az müddətdən sonra bu mitinqlər Naxçıvanın bütün bölgələrini bürüdü. Naxçıvan əhalisinin fəallığı, Türkiyə Böyük Millət Məclisinin və türk qoşunlarının dəstəyi Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan rəhbərliyini düşünməyə vadar etdi. Bunun nəticəsində, Rusiya və Türkiyə arasında danışıqlar başlandı. Bu danışıqlar özünün məntiqi nəticəsini 16 mart 1921-ci ildə Moskvada imzalanmış “Türkiyə və Rusiya Sosialist Federativ Sovet Respublikası arasında 16 maddədən və 3 əlavədən ibarət olmaqla müddətsiz bağlanmış dostluq

və qardaşlıq haqqında müqavilə”də tapdı. Həmin müqavilənin 3-cü maddəsində və müqaviləyə 1 (B)

əlavədə Naxçıvanın sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi də öz əksini tapdı.

Bu müqaviləyə əsasən, indiyə qədər hər iki dövlətə zorla qəbul etdirilən beynəlxalq müqavilələr qüvvədən salınmış və yeni hüquqi-normativ aktlar imzalanmışdır.

Bu müqavilədə tərəflər əvvəllər imzalanmış bütün qeyri-bərabər hüquqlu müqavilələri, həm yeni çar Rusiyası və Osmanlı dövləti arasında müqavilələri, həm Osmanlı dövləti və Antanta ölkələri arasında imzalanmış Sevr müqaviləsini, həm də Türkiyə və Ermənistan arasında imzalanmış Aleksandropol (Gümrü) sülh müqavilələrini ləğv edib, ərazi-sərhəd məsələlərini tənzimləyirdilər.

RSFSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi iyulun 20-də TBMM ilə iyulun 31-də müqaviləni təsdiq ediblər. Ratifikasiya sənədləri Qars konfransı ərəfəsində, 1921-ci il sentyabrın 22-də mübadilə edilib.

Moskva müqaviləsinin maddələri əsasında 1921-ci il oktyabrın 13-də Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Türkiyə arasında RSFSR-in iştirakı ilə 20 maddədən və 3 əlavədən ibarət olan müddətsiz Qars müqaviləsi imzalanıb. Türkiyə ilə bu respublikalar arasında ərazi-sərhəd məsələləri tənzimlənilib, bütün əvvəlki müqavilələrdən, yəni Aleksandropol (Gümrü) sülh müqaviləsindən də imtina edilib. Bu müqaviləni 1922-ci il martın 3-də Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi, martın 16-da Ümumrusiya Fəhlə, Kəndli, Qırmızı ordu və Kazak deputatları Soveti Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət Heyəti (protokol № 21), martın 16-da Türkiyə Böyük Millət Məclisi, martın 20-də Ermənistan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi, iyunun 14-də isə Gürcüstan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi təsdiq ediblər [4, s.41].

Qars müqaviləsinin birinci maddəsinə görə, Türkiyə hökuməti, Sovet Ermənistanı və Sovet Azərbaycanı hökumətləri razılaşdırdılar ki, Naxçıvan vilayəti hazırkı müqavilənin III əlavəsində göstəriləndiyi sərhədlərlə Azərbaycanın protektoratlığı altında muxtar ərazi təşkil edir.

Həm Moskva, həm də Qars müqaviləsində “təminatçı” ifadəsi yoxdur. Naxçıvan Azərbaycan torpağıdır və onun mənsubluğu indi və bundan sonra da heç bir zaman müzakirə obyektidir.

Müqavilənin ən önəmli cəhətlərindən biri də nəzərdə tutulmuş sərhədləri ilə Azərbaycanın protektoratlığında Naxçıvanın muxtar ərazi olmağına razılıq verildilər və Azərbaycan onu üçüncü dövlətə güzəştə getməməli idi. Türkiyə prinsipial mövqedən çıxış edərək Naxçıvanın Azərbaycan tərkibində qalması və onun üzərindəki himayənin Azərbaycanın üçüncü dövlətə güzəştə getməyəcəyinə dair öhdəlik götürdüyü təqdirdə ona verməyə razı olurdu.

Moskva müqaviləsinin imzalanması ilə Gümrü müqaviləsi qüvvədən düşmüş hesab edildi və Türk qoşunları Naxçıvanı tərk etdi.

Naxçıvanın statusunun beynəlxalq müqavilələrdə əks olunması istər o zaman, istərsə də

indiki dövrdə böyük siyasi əhəmiyyət kəsb edən bir fakt kimi qiymətləndirilmişdir.

Lakin Qars müqaviləsinin şərtləri həmişə öz pozulmazlığını qoruyub saxlaya bilmədi. Belə ki, müqavilədən bir müddət sonra Naxçıvanın bir çox əraziləri Ermənistan Respublikasına verildi: “Ermənistanın hakim dairələri Moskvadakı hakim dairələrin köməyi ilə Naxçıvanın bəzi torpaqlarını qoparıb öz ərazisinə birləşdirməyə nail oldular. 1929-cu ildə Zaqafqaziya Mərkəzi İnqilab Komitəsinin qərarı ilə Naxçıvanın 657 kvadratkilometr ərazisi - Şərur qəzasının Qurdqulaq, Xaçik, Horadiz, Naxçıvan qəzasının Şahbuz nahiyəsinin Oğbin, Ağxaç, Almalı, İtqıran, Sultanbəy kəndləri, Ordubad qəzasının Qorçevan kəndi, habelə Kilid kəndi torpaqlarının bir hissəsi Ermənistana verildi. 1930-cu ildə isə Əldərə, Lehvaz, Astazur, Nüvədi və s. yaşayış məntəqələri də Ermənistana verilmiş və həmin ərazilərdə Mehri rayonu yaradılmışdır”.

Bu fakta əsasən, demək olar ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası yarandıqda Naxçıvanın tarixi ərazisi 5988 kvadratkilometr sahəni əhatə edirdi. 1929-cu ildən sonra Ermənistanın ərazi iddialarının qismən həyata keçirilməsi nəticəsində bu rəqəm azalmış, hazırda 5365 kvadratkilometr təşkil edir. Bu isə Azərbaycan Respublikası ərazisinin 6,2 %-nə bərabərdir.

Biri digərindən (657-658,4 km²; və 5,365-5,329,6 km²) cüzi də olsa, fərqli görünən bu fikirlər bu günə qədər tarixi ədəbiyyat və məqalələrdə Naxçıvan MR-in ərazilərinin üst-üstə düşməməsi, hələ də bu ərazilərin tarixi ədəbiyyatlarda dəqiq rəsmiləşmədiyini və çap olunan əsər və məqalələrdə fərqli istinadların meydana gəlməsini əks etdirir. Azərbaycan tarixində bu cür hallar yaralı və zəif yerimiz olaraq hələ də qalmaqdadır.

Beləliklə, rus-erməni ittifaqı nəticəsində Naxçıvan MSSR-in 1926-cı ildə olan 5988 km² ərazisindən 658,4 km² əzəli torpaq sahəsi qoparılaraq Ermənistana qatıldı və onun ərazisi azalaraq 5,5 min kv.km-ə endirildi. Bu isə mərkəz tərəfindən siyasi və mənəvi cəhətdən Naxçıvan və naxçıvanlıların hüquqlarının tapdalanması demək idi [4, s.39].

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyev 1998-ci il yanvarın 14-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Komissiyasının iclasındakı yekun nitqində bu barədə demişdir: “Əgər Naxçıvanı Azərbaycandan ayıran Azərbaycan torpaqlarının - Zəngəzur mahalının vaxtilə Ermənistana verilməsi olmasaydı, bəlkə də heç Naxçıvanın muxtariyyəti də lazım deyildi. Azərbaycan vahid əraziyə malik olan bir ölkə idi. Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublika Prezidentinin 1999-cu il 4 fevral tarixli fərmanında qeyd olunduğu kimi, Naxçıvanı Azərbaycandan ayıran Azərbaycan torpaqlarının - Zəngəzur mahalının Ermənistana verilməsi Naxçıvanın muxtariyyət məsələsini zəruri etdi” [1].

1923-cü ilin fevralında keçirilən III Ümumnaçıvan Sovetlər Qurultayı Naxçıvanı hər hansı bir protektorat kimi deyil, muxtariyyət vahidi olaraq Azərbaycan SSR-ə daxil olmağı vacib bildi. 1924-cü il yanvarın 18-də Zaqafqaziya MİK-in və 1924-cü il fevralın 9-da Azərbaycan SSR MİK-in dekreti ilə Naxçıvan Muxtar Vilayətinin Azərbaycan SSR-in tərkibində Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasına çevrilməsi təsbit edildi. Ümummillə lider Heydər Əliyevin sözləri ilə desək, Naxçıvanın muxtariyyəti tarixi nailiyyətdir, biz bunu qoruyub saxlamalıyıq. Naxçıvanın muxtariyyəti Naxçıvanın əldən getmiş başqa torpaqlarının qaytarılması üçün ona xidmət edən çox böyük amildir. Biz bu amili qoruyub saxlamalıyıq.

Azərbaycan SSR MİK-in dekretində deyilirdi: “Naxçıvan ölkəsi Muxtar Sovet Sosialist Respublikasına çevrilsin. Naxçıvan MSSR dövlət hakimiyyəti aparatı Azərbaycan SSR, ZSFSR və SSRİ Konstitusiyalarına əsasən, yerli Sovetlərdən, onların qurultayından və icraiyyə komitələrindən, Xalq Komissarları Sovetindən və Mərkəzi İcraiyyə Komitəsindən təşkil edilsin.

Sadalanan faktlar bir də onu göstərir ki, istər daşnak Ermənistanının və istərsə də Sovet Ermənistanının Azərbaycan ərazilərinin işğalına Rusiya həmişə havadar çıxmışdır. Çox təəssüf ki, Sovet ideologiyasının təsiri altında Azərbaycan tarixşünaslığı əsl həqiqətləri göstərmək əvəzinə

müəyyən təhriflərə və əyintilərə yol vermiş, bir çox fakt və materialların üzərinə “məxfi” və ya “tam məxfi” qریفi vurularaq onları da yasaq etmişdi.

Bəzi tarixçilər guya beynəlmiləçilik mövqeyindən çıxış edərək ermənilərin Azərbaycanda törətdikləri faciələri, qətlialmaları, bəşər tarixində görünməmiş vəhşilikləri yalnız daşnakların adına yazmaqla Sovet Ermənistanının rəhbərlərinin bu işlərdən kənarda qaldığını və ümumiyyətlə, onların beynəlmiləl xarakterli olduqlarını cidd-cəhdlə sübuta yetirməyə çalışırdılar. Lakin faktlar göstərir ki, istər Sovet dövründə, istərsə də ondan əvvəlki illərdə (elə indinin özündə də) ermənilər Azərbaycana olan ərazi iddialarından əl çəkməmiş və həm də bunu əsas gətirərək soyqırım siyasəti yeritmişlər.

Təəccüblüdür ki, Azərbaycan Sovet tarixşünaslığı türklərlə daşnaklar, eləcə də müsəvatçılar arasında bərabərlik işarəsi qoyurdular. Göründüyü kimi, Sovet Azərbaycanında, o cümlədən onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanda baş verən hadisələrin əsas günahkarları kimi türkləri və müsəvatçıları ittiham edirdilər. Əslində isə nə müsəvat hökumətinin, nə müsəvatçıların, nə də türklərin daşnaklarla heç bir ittifaqı olmamış və ola da bilməzdi.

Bu cür faktların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Lakin heç bir elmi əsası olmayan bu mülahizələri inkar edən minlərlə faktlar da gətirmək olar. Əvvəla, bu fikirlər ona görə əsassızdır ki, o illərdə daşnaklarla müsəvatçıların və türklərin heç bir ittifaqı ola bilməzdi. Ona görə ki, onları heç bir məram birləşdirə bilməzdi. İkincisi, daşnak Ermənistanı türkləri soyqırım siyasəti yeritməkdə ittiham edirdilər. Üçüncüsü, Ermənistan Azərbaycanla müharibə aparır və onun bir çox ərazilərini ələ keçirməyə çalışırdı. Dördüncüsü, türklərin Azərbaycana gəlməkdə əsas məqsədi də azərbaycanlıları daşnak təcavüzündən qorumaq olmuşdur. Beşincisi, erməni daşnaklarının 1915-ci ildə Türkiyədə, 1918-ci ildə Bakıda, eləcə də Azərbaycanın digər bölgələrində törətdiyi qətlialmalardan o qədər də böyük vaxt keçməmişdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinin keçirilməsi ilə bağlı Fərmanı. “Azərbaycan” qəzeti., Bakı: 1999, 19 fevral
2. Gümrü, Moskva, Qars müqavilələri və Naxçıvanın taleyi. Tərtib edən: Hacıyev İ. Bakı: 1999. “Elm”, 36 s.
3. Musayev İ.M. Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və xarici dövlətlərin siyasəti (1917-1921-ci illər). Bakı: 1996. “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 328 s.
4. Hüseynbəyli N. Naxçıvanda siyasi repressiyalar və onun ağır nəticələri (XX əsrin 20-30-cu illəri). Naxçıvan: 2022. Əcəmi, 191 s.
5. Mədətov Q. Naxçıvanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsi və Naxçıvan MSSR-in təşkili. Bakı: 1958. Azərnəşr, 164 s.
6. Məmmədov İ. Azərbaycan tarixi (Ali məktəblər üçün dərslik). Bakı: 2005. “Adiloğlu” nəşriyyatı, 486 s.
7. Naxçıvan Dövlət Universiteti. Elmi əsərlər seriyası. 2021, №2, s.43